

D. ZEMZARE

VAI NOSAUKUMS *rudzupuķe* IR VECS?

Ka *rudzupuķe* nav jauns nosaukums, apliecina XVIII gadsimta latviešu vārdnīcas — J. Langes 1772. gada I 352, 441 un G. Stendera 1789. gada I 229, 398 un II 363, 484, 766. Ka XIX gadsimta sākumā tas ir pazīstams nosaukums, norāda 1833. gadā publicētie latviešu augu nosaukumi (Magazin, herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft, IV, 2, Mitau, 1833., 60, 89, 103), kur blakus tam minēti arī apvidvārdi *zīdene* (no Piltenes un Kuldīgas apkārtnes) un *susekliši*. 1872. gada Krievu-latviešu-vācu vārdnīcā 33 kā pirmais nosaukums ir *rudzu puķe* un aiz tā vēlāk nedaudzināts Kurzemes apvidvārds *rudzuliņš*.

Arī lietuviešu valodā *centaurea cyanus* saucas *rūgiagėlė*, vācu valodā — *Kornblume*, tāpat citās germāņu valodās. Līdzīgi darināts *rudzupuķes* nosaukums Baltijas somu valodās — somu *ruiskukka*, igauņu *rukkilill*, lībiešu — *ri'ggâ-pušk*, *ri'ggâ-puī'k*, *t'lerâ-pušk* (L. Kettunen, Livisches Wörterbuch, Helsinki, 1938., 337, 425), kurās aizgūts arī pats *rudzu* vārds. Iespējams, ka sākotnēji *rudzupuķes* nosaukuma izveidi ir ietekmējusi vācu valoda, kuras ziemeļu un dienvidu izloksnēs vārdam *Korn* ir arī nozīme 'rudzi'. Pēc akadēmiķa J. Endzelīna domām „līdzīgums šai ziņā var būt radies pa daļai nejauši vai dzīvojot līdzīgos apstākļos“ („Baltistica“, VI(1), Vilnius, 1970, 9., kur publicēts J. Endzelīna rokraksts „Par latviešu un lībiešu valodas savstarpējo ietekmi“).

Ka *rudzupuķe* minēta tikai nedaudzās tautasdziesmās (LD II 5463; V 4635, 1; Tdz 53260, 53623,3), izskaidrojams ar to, ka *rudzupuķe*, kaut arī skaista, tomēr ir *rudzulaukā* nevēlama nezāle. Arāja, lauku kopēja lielākās rūpes arvien ir bijušas izaudzēt tīru labību un iegūt pēc iespējas lielāku ražu. Tautasdziesmas gan priecājas par *rudzu ziediem* („Cits bij balts, cits pelēks, Visi ziedi ailiņā“. Tdz 53478); tie ir „dārgi ziedi“ (A. Ancelāne, Latviešu tautas mīklas, Rīgā, 1954, 543. nr.).

Saīsinājumi

LD — Latvju dainas, Kr. Barona sak., Rīgā, 1922.

II sējumā 5463

*Rudzu puķe smuka auga,**Daiļu ziedu noziedēja;**Vēl daiļāki es ziedētu,**Kaut bagāts tēvs, māmiņa.* 278 c; 28. lpp.

V sējumā 4635

*Ziedi, ziedi, rudzu puķe,
Zilajiem ziediņiem;
Es ziedētu vēl skaistāki,
Būt' man sava māmuliņe.* 301'b; 502. lpp.

TDz – Tautas dziesmas

Papildinājums Kr. Barona „Latvju dainām“.

Prof. P. Šmita redakcijā III sējums, Rīgā, 1938.

53260 *Es nopirku Jāņu nakti
Rudzu puķu vainadziņu
Gribēdama tīru vīru,
Tīru rudzu maizi ēst.* 34. lpp.

53623,3 *Dūd, Dīviņ, Juonišam
Lobus mīžus teirumā;
Ontanam, bruolišam,
Rudzu pukēm nūzidēt.* 63. lpp.

53478 *Es nogāju rudzu malu
Rudzu ziedos vērdamās;
Cits bij balts, cits pelēks,
Visi ziedi ailiņā.* 51. lpp.

A. Ancelāne, Latviešu tautas miklas, Rīgā, 1954.

543 *Ne no dārga putna cepeti izcepsi, ne no dārga zieda vainagu novīsi. (No bites cepeti neizcepsi, no rudzu zieda vainagu nenovīsi.)* 83. lpp.